Turkish Studies Social Sciences

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 1489-1498

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22948

ISSN: 2667-5617

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 14.04.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (08.05.2019)-Referee 2 (25.07.2019)

This article was checked by iThenticate.

SUBJEDEN OBJEYE GÖRSEL PLASTİK BAĞLAMINDA MİTOLOJİK TAHAYYÜL*

Gülten GÜLTEPE**

ÖZ

İnsanoğlu, sanat yapıtı üretiminde ister modern olsun ister ilkel, bir tür düşünce sistemi içerisinde dünyayı benzerlikleriyle veya zıtlıklarıyla karşılaştırma ya da yansıtmaya güdülerinde temellendirmeye çalışmıştır. Mitleri karşıtlıklar üzerinden düzenleyebilmek, kültürel olayların tümünde görsel bir nesnenin varlığına ve onun yaratıcısının hayal gücünden ibaret olmayıp tabiat ve kültür arasında bir model oluşturma çabasıyla bağlantılı görülür. Eylem ve üretmedeki durum, tabiatla özdeşlik kuran öznenin ürünlerini karakterize eder. Kurucu olan özne, biçimin zuhuratını onunla ilişki kurması ile duyular aleminden bilinç haline geçişini izler. İnsanın kendini hayvanlarla özdeşleştirilmesi, tabiatın bir parçası olması, dolayısıyla toplumun ögesi olma durumu objeyi göreliliğinden kurtarmasının sonucudur. Diyalektik düşünce yapısı, mesajın iletilmesinde benzerlikler gösterebilir. Anlamı kendi içinde değil, zaman ve olaylar dizisi, diğer mitlerle olan birleşimindeki bir tür dönüşümü ortaya koyar. Mitolojik şuurla algılanan alem, reel ile ideal, obje ile subje, büyük ile küçük ya da bütün ile parça arasında hiçbir farkın mevcut olmadığını gösterir. İnsan ve tabiat arasındaki bağlantı, adeta canlı, yaşayan bir organizma halindedir. Canlı varlıklarla nesnel varlıkların çeşitli benzerliklerle ilişkilendirilmesi, kozmik elemanların kozmogonik eylemlerde ortaya çıkışı kültürlerin dinsel ve mitolojik düşüncelerinde gerçekleştirilen eylemlerdir. Etnografik malzeme, görsel plastik üslubun ve yapının aktarılmasında kültürel motiflerin ve kodların sistematik aktarımlarıyla açıklanmaktadır. Toplumların kültürel düzeyinin mitolojik temsiller sistemiyle inşa ediliyor oluşu, inanç ve imgeler örüntüsünün bir tür

* Makale metni Al-Farabi 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresine (2-5 Mayıs 2019-Erzurum) Sunulan Bildirinin Genişletilmiş Halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, E-posta: gultepe.gulden@gmail.com

görsel mekanizmayla biçimlendirilmiş yapılandırmalarından başka bir şey değildir.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Kozmogoni, Kozmoloji, Subje, Obje

MYTHOLOGICAL DIFFERENCE IN THE CONTEXT OF VISUAL PLASTICS FROM THE SUBJECT TO THE OBJECT

ABSTRACT

In the production of art, human being tried to base the world on the basis of comparing or reflecting the world with its similarities or contradictions, whether modern or primitive. The ability to organize myths through oppositions is not only about the existence of a visual object in all of the cultural events and the imagination of its creator, but it is also seen as an attempt to create a model between nature and culture. The situation in action and production characterizes the products of the subject who establishes identity with nature. The constituent subject follows the transition from the realm of consciousness to the state of consciousness through the relationship of the form with its existence. Identifying oneself with animals is a result of being a part of nature and hence being an element of society freeing the object from its relativity. The dialectical thought structure may show similarities in the transmission of the message. Meaning is not a sequence of time and events, but a kind of transformation in its combination with other myths. The realm perceived by mythological consciousness indicates that the ideal with the real, the object and the subject, no difference between the big and the small or the whole and the part. The connection between man and nature is almost a living, living organism. The relationship between living beings and objective beings with various similarities, the emergence of cosmic elements in cosmogonic actions are the actions carried out in the religious and mythological thoughts of cultures. Ethnographic material is explained by systematic transfers of cultural motifs and codes in the transmission of visual plastic style and structure. The fact that the cultural level of societies is being constructed with the system of mythological representations is nothing other than the configurations of the pattern of beliefs and images that are shaped by a visual mechanism.

STRUCTURED ABSTRACT

Human beings have tried to base the world in their motives of comparing or reflecting their similarities or contradictions in a kind of thought system, whether modern or primitive, in the production of artwork. The ability to organize myths through contradictions appears to be linked to the existence of a visual object in all cultural events and the imagination of its creator, but to the effort to create a model between nature and culture. The situation in action and production characterizes the products of the subject who identifies with nature. The founder, the subject, follows the transition of the form from the realm of senses to the state of consciousness as it relates to it. Human being's identification with animals, being part of nature, and therefore

being a member of society is the result of saving the object from its relativity. Dialectical thinking may show similarities in the transmission of the message. The meaning is not in itself, but a series of transformations in the combination of time and events with other myths. The realm perceived by mythological consciousness shows that there is no difference between real and ideal, object and subject, large and small or whole and part. The connection between man and nature is almost a living, living organism. The association of living beings with objective beings with various similarities and the emergence of cosmic elements in cosmogonic actions are actions performed in religious and mythological thoughts of cultures. Ethnographic material is explained by the systematic transfers of cultural motifs and codes in the transmission of visual plastic style and structure. The fact that the cultural level of societies is constructed through a system of mythological representations is understood from the configurations of the pattern of beliefs and images shaped by a visual mechanism. With the first archetypes of art, mythology and myths have always existed and continued from past to present in the formation of plastic arts.

It is stated that myth is a story of creation and the characters in myths are generally portrayed as supernatural beings and their relations with people (Çoruhlu, 2010: 13, Segal, 2012: 13-16). According to folk scientists, the emergence of myth is that it started with stories telling the creation of the world. Even in the theories that approach the myth symbolically, it is pointed out that the theme or the semantic dimension of the myth is evaluated as an opening of the story. God or demigods appear as the main characters in myths and human and animal figures appear in the sacred personality as well as God (Segal, 2012: 14-21). In Turkish culture and folklore materials, especially in mythology, legends or legends, the identification of God or demigods, nature or supernatural forms is encountered. It also plays a functional role in the production of plastic arts due to the ritual or mystical dimension of the myth with religious character (Berkli, Gültepe, 2016: 46). Mythological characters or signs of cultures describe how something became an entity. The cosmogonics of the world describes the cosmological formation of man, an animal, natural or supernatural being. The main priority is related to the fact that cosmogony is at the forefront with the idea that the creation of the world, that is, universe birth comes first. Cosmogonic mythology constitutes a model for all mythologies since the creation of animals, plants or man necessitates the existence of a world (Eliade, 2015: 87-90). Mircea Eliade; "The world of art and the world of religion are comparable throughout almost the entire historical process. Debates on the meaning of art realities are meaningful in the light of religious data or the references given by the sacred to us kutsal (Eliade, 2015: 21). The old mythological foundations have created important influences on the development of the Turkish state. "All tribes established their own forms of state according to their oldest" Myths and legends yani, mythological personalizations and epics. In fact, they have mixed these mythological ideas with politics and made them a part of their state history (Ögel, 2016: 63-64). Ethnographic material is explained by the systematic transfers of cultural motifs and codes in the transfer of style and structure in visual arts (James, 2013: 158). On the other hand, European culture, mythological materials and ruins in ancient times as

a mental retrieval attempts, developed within the framework of the allegorical interpretations of mythology (Taş, 2011: 10).

Mythology and cosmological connections, the transformation of artistic visuals in European culture, the birth of the world and humanity and the causes of natural phenomena were born from the mental experiences of knowledge around the formal values of classical Greek and Roman heritage taken from the past (Herzfeld, 2012: 259-260). Throughout the history of art, the idea of myth has been able to reflect the iconographic dictionary repertoire within cultural values. The structured fictions in myths, a way of telling stories beyond ordinary narratives, content are about sacred subjects, gods and souls. Myths were identified and evaluated with these stories explaining sociological sociological order today (James, 2013: 136-137).

The mythological information and texts obtained from the Turkish culture and tradition from the past, depictions, images and all kinds of motifs and shapes appearing in line with the belief system of the Turkish-Islamic world have been able to continue in an Islamic tradition. The Seljuk period and the rich repertoire of shapes and motifs encountered in this period emerge as iconographic formations of the mythic world of pre-Islamic periods. It is not underestimated that such formations taken over from the cultural heritage of the Central Asian environment can also be evaluated within the Islamic framework (Mülayim, 2006: 65, Auge-Colleyn, 2014: 44-47).

The existence of mythology has played a functional role in the emergence of artistic products and creations that provide the connection between culture and people. Mythology has become a disciplined field in the iconographic analysis of visual plastic material and various shapes and for what and how they are used. Throughout the Middle Ages, the old faith motifs, which cannot be denied weight, have been able to find counterparts with numerous products in characteristic forms and artistic titles.

Keywords: Mythology, Cosmogony, Cosmology, Subject, Object

Giriş

İnsanoğlu, sanat yapıtı üretiminde ister modern olsun ister ilkel, bir tür düşünce sistemi içerisinde dünyayı benzerlikleriyle veya zıtlıklarıyla karşılaştırma ya da yansıtmı güdülerinde temellendirmeye çalışmıştır. Mitleri karşıtlıklar üzerinden düzenleyebilmek, kültürel olayların tümünde görsel bir nesnenin varlığına ve onun yaratıcısının hayal gücünden ibaret olmayıp tabiat ve kültür arasında bir model oluşturma çabasıyla bağlantılı görülür. Eylem ve üretmedeki durum, tabiatla özdeşlik kuran öznenin ürünlerini karakterize eder. Kurucu olan özne, biçimin zuhuratını onunla ilişki kurması ile duyular aleminden bilinç haline geçişini izler. İnsanın kendini hayvanlarla özdeşleştirmesi, tabiatın bir parçası olması, dolayısıyla toplumun ögesi olma durumu objeyi göreliliğinden kurtarmasının sonucudur. Diyalektik düşünce yapısı, mesajın iletilmesinde benzerlikler gösterebilir. Anlamı kendi içinde değil, zaman ve olaylar dizisi, diğer mitlerle olan birleşimindeki bir tür dönüşümü ortaya koyar. Mitolojik şuurla algılanan alem, reel ile ideal, obje ile subje, büyük ile küçük ya da bütün ile parça arasında hiçbir farkın mevcut olmadığını gösterir. İnsan ve tabiat arasındaki bağlantı, adeta canlı, yaşayan bir organizma halindedir. Canlı varlıklarla nesnel varlıkların çeşitli benzerliklerle ilişkilendirilmesi, kozmik elemanların kozmogonik eylemlerde ortaya çıkışı kültürlerin dinsel ve mitolojik düşüncelerinde gerçekleştirilen eylemlerdir. Etnografik malzeme, görsel plastik üslubun ve

yapının aktarılmasında kültürel motiflerin ve kodların sistematik aktarımlarıyla açıklanmaktadır. Toplamların kültürel düzeyinin mitolojik temsiller sistemiyle inşa ediliyor oluşu, inanç ve imgeler örüntüsünün bir tür görsel mekanizmayla biçimlendirilmiş yapılandırmalarından anlaşılmaktadır. Sanatın ilk arketipleri ile birlikte mitoloji ve mitoslar hep var olmuş, plastik sanatların oluşumunda toplumların geleneklerine bağlı geçmişten günümüze değin devam etmiştir.

Mitoloji ve kozmolojik bağlantılar, Avrupa kültüründe sanatsal görsellere dönüşümünde, dünyanın ve insanlığın doğuşu ve doğal olayların nedenleri, Rönesans sanatında geçmişten alınan klasik Yunan ve Roma mirasının biçimsel değeri etrafında, bilginin zihinsel tecrübelerinden doğmuştur (Herzfeld, 2012: 259-260). Mit düşüncesi, sanat tarihi boyunca ikonografik sözlük dağarcığını kültürel değeri içerisinde yansıtmaya alanı bulabilmiştir. Mitlerdeki yapılandırılmış olay örgüleri, sıradan anlatıları aşan bir öykü anlatma biçimi, içerik kutsal konular, tanrılar ve ruhlarla ilgilidir. Mitlerin sosyolojik açıdan bugünkü toplumsal düzeni açıklayan bu öykülerle tespit ve değeriendirmeleri de söz konusu olmuştur (James, 2013: 136-137).

Türk kültür ve geleneğinin geçmişten aldığı mitolojik bilgi ve metinler, Türk-İslam dünyasının inanç sistemi doğrultusunda beliren tasvir, imajlar, her türlü motif ve şekiller özellikle Ortaçağ sanatında İslamlaşmış bir geleneğin içerisinde gelişimini sürdürerek devam ettirebilmiştir. Selçuklu dönemi ve bu çağda karşılaşılan zengin şekil ve motif repertuarı İslam öncesi dönemlerin mitik dünyasının ikonografik oluşumları olarak ortaya çıkmaktadır. Kültürel miras, Orta Asya çevresinden devralınan bu tür oluşumlar, İslami çerçevede de değeriendirilebileceği göz ardı edilmemiştir (Mülayim, 2006: 65, Auge-Colleyn, 2014: 44-47).

1.Mitoloji

Mitoloji, mitosla ilgili bir öğreti ya da dini tasarım biçimleri öğretisi olarak tanımlanmaktadır (Cassirer, 2011: 80). Mit köküne eklenen logos yani söz ve bilgi sözcüğü ile mitler bilgisi veya bilimi anlamına gelen mitoloji tanımı oluşturulmuştur (Çoruhlu, 2010: 14). Mitosun ilk başlarda sanatsal tasvirlerde ve anlatımlarda yaşamış olması yaygın bir durumdur. Mitosun sembol gücü, sanatsal ifade halinde biçim kazanmasıyla ve sürekli bir yenilenme ile gerçekleşmiştir (Cassirer, 2011: 151-152, Leukel, 2016: 554-555). Sanatın ilk arketipleri ile birlikte mitoloji ve mitoslar hep var olmuş, plastik sanatların oluşumunda toplumların geleneklerine bağlı geçmişten günümüze değin devam etmiştir.

Mitoloji ve kozmolojik bağlantılar, Avrupa kültüründe sanatsal görsellere dönüşümünde, dünyanın ve insanlığın doğuşu ve doğal olayların nedenleri, Rönesans sanatında geçmişten alınan klasik Yunan ve Roma mirasının biçimsel değeri etrafında, bilginin zihinsel tecrübelerinden doğmuştur (Herzfeld, 2012: 259-260). Mit düşüncesi, sanat tarihi boyunca ikonografik sözlük dağarcığını kültürel değeri içerisinde yansıtmaya alanı bulabilmiştir. Mitlerdeki yapılandırılmış olay örgüleri, sıradan anlatıları aşan bir öykü anlatma biçimi, içerik kutsal konular, tanrılar ve ruhlarla ilgilidir. Mitlerin sosyolojik açıdan bugünkü toplumsal düzeni açıklayan bu öykülerle tespit ve değeriendirmeleri de söz konusu olmuştur (James, 2013: 136-137). Levi-Strauss'ın mitsel öğelerin belirlenmesini;

“Genellikle yeryüzü ve gökyüzü, kuzey, güney, deniz ve kara gibi büyük alanların birleşmesine veya ayrılmasına neden olan ahlaki güçlerin temsilcileri ya da dişi ve erkek, doğa ve kültür, hayvan ve insan birbirine zıt diğer asal ilkelerin arasındaki karşılaştırmaları anlatır” (James, 2013: 136-137) ifadesiyle açıklamaktadır.

“Tarihin ilk dönemlerinde ortaya çıkan ve sözlü folklor formlarından biri diye tanımladıkları mitoloji için Rosenthal ve Yudin, "...değişik tabiat ve toplum fenomenlerinin genellenmesi ve açıklanması çabası..." ifadesini kullanmaktadırlar. Marx'ın mitolojiyi 'tabiatın (toplum ve maddi olan her şey) bilinçsiz olarak, imgelemede toplanması, birbirine bağlanması ve artistik olarak yeniden yaratılması' şeklinde tanımladığını yazarlar (Haykır, 2015: 195-196).

Mitlerin en önemli özelliği kutsallığıdır ve tüm dinlerin önemli kaynağını oluştururlar. Mitler, hikyelerin ilahi olan doğasını, insanlığın doğasını ve bunların arasındaki uzlaşmayla ilgili inançları oluşturulmasıyla meydana gelirler. Ayrıca görünenin altındaki temel gerçeği keşfetmeye yarayan ve anlatan hikyelerdir (Wilkinson, 2010: 14). Mitlerin ortaya çıkmasında en erken devirlerden itibaren izlendiğinde, söz konusu unsurlardan ve belki de ilk öncelleri içerisinde din gelmektedir. Mitler, Tanrı ve tanrılar hakkında oldukça sık başvurulan görsel ve insan biçimli anlatılar olarak tekrarlanırlar (Leukel, 2016: 554). Tören ve büyüyle ilgili ortaya çıkan uygulamalar ve tasvirler, mitlerin oluşum kaynakları şeklinde değerlendirilmektedir. Mitolojinin varlığı, kültürün insanlar arasındaki bağlantıyı sağlayan, sanatsal ürünlerin ve yaratışların ortaya çıkmasında işlevsel bir rol üstlenmiştir. Söz, yk veya efsane anlamına gelen mit ya da mitos ve destan kavramlarına değinilmesi hususunda, Mircea Eliade; “Mit kutsal bir öyküyü anlatır: en eski zamanda, başlangıçtaki masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, yani kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası olsun bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatır” (Çoruhlu, 2010: 13).

Mitin bir yaratılış öyküsü olduğu ve mitlerin içerisinde geçen karakterlerin genelde doğaüstü varlıklar şeklinde tasvir edildiği ve insanlarla olan ilişkileri ifade edilmiştir (Çoruhlu, 2010: 13, Segal, 2012: 13-16). Halk bilimcilere göre mitin ortaya çıkışı, dünyanın yaratılışını anlatan hikyelerle başlamış olmasıdır. Mite sembolik olarak yaklaşan kuramlarda dahi mitin teması ya da anlamsal boyutu hikyenin birer açılımlı şeklinde değerlendirmelerin olduğuna dikkat çekilmiştir. Tanrı ya da yarı tanrılar mitlerde ana karakterler olarak belirmerke ve kutsalın içinde Tanrının yanı sıra insan ve hayvan figürleri de kişilik kazanmış bir biçimde ortaya çıkmaktadır (Segal, 2012: 14-21). Türk kültürü ve folklor malzemelerinde özellikle mitoloji, efsane veya menkıbelerinde, Tanrı veya yarı tanrılar, tabiat ya da tabiatüstü biçimlerin zdeşleştirilmeleriyle karşılaşılır. Dini karaktere sahip mitin ritüel veya mistik boyutu dolayısıyla plastik sanatların üretiminde de işlevsel bir rol oynamaktadır (Berkli, Gültepe, 2016: 46). Kültürlerin mitolojik karakterleri veya göstergeleri, bir şeyin nasıl varlık haline geldiğini anlatmaktadır. Dünyanın kozmogonik, insanın, bir hayvanın, tabiat veya tabiatüstü varlığın kozmolojik açıdan oluşumunu açıklamaktadır. Esas ncelik, dünyanın yaratılışının yani evren doğumun her şeyden önce geldiği düşüncesiyle kozmogoninin n sıralarda yer almış olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Kozmogonik mitoloji, hayvanların, bitkilerin ya da insanın yaratılması, kısacası bir dünyanın varlığını gerekli kıldığı için bütün mitolojilere modellik oluşurmaktadır (Eliade, 2015: 87-90). Mircea Eliade; “Sanat dünyası ile din dünyası hemen hemen bütün tarihsel süreç boyunca kıyaslanabilmektedir. Sanat realitelerinin ne manaya geldiği üzerinden tartışmalar, dini veriler ışığında veya kutsalın bizlere verdiği referanslar doğrultusunda anlam kazanmaktadır” (Eliade, 2015: 21). Eski mitolojik temellendirmeler, Türk devlet anlayışının gelişmesinde de önemli tesirler yaratmıştır. “Bütün kavimler, kendilerinin en eski “Myths ve legends”, yani mitolojik kişileştirmeler ile destanlardaki düşüncelere göre kendi devlet şekillerini geliştirerek kurmuşlardır. Daha doğrusu bu mitolojik düşünceleri siyasetle yoğurmuş ve kendi devlet tarihlerinin bir bölümü haline getirmişlerdir (Ögel, 2016: 63-64). Etnografik malzeme, görsel sanatlarda üslubun ve yapının aktarılmasında kültürel motiflerin ve kodların sistematik aktarımlarıyla açıklanmaktadır (James, 2013: 158). Buna karşın Avrupa kültürü, mitolojik malzeme ve kalıntıları Antik ağda akli olarak yeniden kavrama denemeleri, mitolojinin alegorik yorumları çerçevesinde gelişmiştir (Taş, 2011: 10). Mitolojilerin din ve kutsalla temellendirilmesi hususunda, İsmail Taş’ın ifadeleri şöyledir; “Mitoloji, efsaneler, dini konulardaki efsaneler veya menkıbeler genelde sözlü olarak nitelendirilen kaynaklardır. Mitolojilerin dini kabule yani inana dayalı sözlü anlatılar yanında, kolektif olarak yapılan kutlama ve ritüeller de mitolojiye dahil edilmelidir. Bu bakımdan mitoloji, geçmişin, kutsalın ve kültürün aktarımıdır. Anlatma, hikye etme, mitleri ifade etmekte yeterli gelmemektedir. Sözlü anlatı türleri, mitin belli bir şekli olabilir. Halbuki mitlerin bir de kutlama ve ritüel boyutları vardı. Burada mitler, sözlü olarak ifade edilmezler. İfade tarzları tamamen eylemseldir. Dini kutlama, ayinlerin, eylem ve şekillerinin de mitoloji alanında ve kapsamında değerlendirmek gerekmektedir” (Taş, 2011: 10).

Dini kutlama ve ayinsel canlandırmalar, mitin tamamlayıcı fonksiyonları olarak hareket etmektedir. Tanrıya ulaşmak ayinsel eylemlerin mitle olan işlevselliği ile ortaya çıkmaktadır. Mitin ayinsel birlikteliği geçtiği zamana dönüşü nitelemiş oluşu dolayısıyla Tanrıya veya kutsala olan yakınlığıyla pekiştirilmektedir (Segal, 2012: 100). Mitin genel yapısının söze dayalı biçimi sadece ifade aracı içerisinde dilin varlığını değil aynı zamanda bir davranış biçimi olarak da belirlediğinden söz etmek gerekir (Segal, 2012: 85). Mitosun imgesel dil yapısı, insanlığın başlangıçtaki dilidir şeklindeki ifadesi şiirsel bilgeliğin de göstergesi olarak değerlendirilmesiyle paralel görülmektedir (Tepebaşılı, 2013: 41).

Mitos ve dilin aynı ya da benzer düşünsel yasalarına bağlı oluşu, her ikisinin gelişimindeki ortak yapı unsurlarının bilinebildiği anda kavrama süreci de başlamış olur. Mitos ve dilin gelişim sürecini geriye doğru izlemek, ortak kök başlangıcına kadar gitmek gerekir. Mitos ve dilin içeriği ayrı olarak değerlendirilmesine rağmen düşünsel kavrayış biçimi ise aynıdır. Bu düşünüş ve kavrayış biçimi de mecazi düşünme biçimi olarak tanımlanmaktadır. Mitik ve dilsel dünyanın birliğini veya farkını kavramak için mecazın özü ve anlamından hareket etmek gerekir. Mecazın kaynağı, acaba mitik hayal gücünden mi ya da dilin oluşumundan mı kaynaklandığı hususunda görüşler de değişkenlik göstermiştir (Cassirer, 2011: 139-140).

2. Kozmogoni

Kozmogoni, kozmik nesnelerin ve sistemlerin ortaya çıkışını araştıran astronominin bir bölümü olarak ifade edilmektedir. Kısacası bilimsel manada kozmogoni, evrenin ortaya çıkış ve evrim problemlerinin bir bütün olarak araştırılmasıyla ilgili bir alandır. Türkçeye evrendoğum olarak çevrilmiş olan kozmogoni, Yunanca'da, kosmos ve goneia kelimelerinden oluşmuştur. Kozmogoni teriminin yapısı, evren, dünya ve alem manalarına gelen kosmos kelimesi ile doğuş ve ortaya çıkış anlamını içeren goneia kelimesini içermektedir. Öyle ki, evrendoğumla ilgili mitik anlatıların veya öğretilerin kapsayıcısı olarak anlaşılmaktadır. Eliade'ye göre; "Evrendoğumsal mitin ayinle anlatımı, her şeyi baştan olayı canlandırmayı sağlar; devamında kendisine bu şey anlatılan kişi büyülü bir biçimde o ilk ana, yani dünyanın başlangıcına uzanır ve evrenin doğum anını yaşar" (Segal, 2012: 79). Mitsel tekrarlamalar, tabiat insan varlığının kökensel sorgulamaları, kozmosun var olan şeylerin tümünü ele aldığı yapısı ile kavramsallaşmış ve ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle de kişinin bilgisine ve hayal gücüne göre şekillenen bir kavram olarak görülmektedir (Taş, 2011: 13).

Kozmogoninin mitlerle olan bağlantıları, evrenin ortaya çıkış problemi, mitlerde ve efsanelerde de işlenmiş olması, dolayısıyla mitlerin ilk bölümünü oluşturmaktadır. Esasen kozmogonik mitler, evrenin nasıl yaratıldığını anlatan ve tasvir eden ifadelerdir. Arkaik toplumların ilk kozmogonik eylem düşüncesi daha çok rituel ifadelerle ortaya çıkmıştır. Her şeyin; hayvan, bitki ve kozmik nesne gibi tabiat elemanların kökeninin bilinmesi, büyüselle ve sihirli bir üstünlükle aşılabileceği ve dolayısıyla yansıtılabileceği düşünülmüştür. Ortaya çıkan tasvirler genelde kozmogonik anlatıların, yaratma öncesi kaosa benzetilen yokluğu betimlemekle başlamış olmalarıydı. Ritlerin sosyal fonksiyon açısından üstlendikleri işlevler, ilk kozmik harekete öykünme ve yansıması niteliğinde ortaya çıkmıştır. Kozmogonik ifadeler, takvim ritleri, eski yıldan yeni yıla geçiş ritleri ve yıllık bayramlar, evrenin ilk yaratılış eylemiyle özdeş olmamalarına rağmen kaostan kozmosa geçiş sürecini anlatan diğer tamamlayıcı unsurlar şeklinde belirmektedir (Taş, 2011: 13-19).

Kozmogonik eylemlerde tanrı ve kutsal varlıkların üstünlüğü, tören veya ayinlerle ifade edilmiştir. Öncelik sırasının tanrılara verilmiş olması, ilk hareketin tanrıdan veya tanrısal olarak benimsenmiş bir düşünce sisteminin hakim olduğunu göstermiştir. Sözgelimi, Sümer mitolojisinde ana unsur, su olarak değerlendiriliyor ve sonra yer, gök ve tanrının varlığının geldiği düşünülüyordu (Taş, 2011: 74). Toplumların, ikonografik temsillerinde sıkça rastlanılan hayvan ve bitki mitolojileri de dünya veya evren yapısında duyulan kozmogonik özdeşleştirmeler olarak ortaya çıkmıştır. Mitolojilerde, bitki dünyasının betimlemeleri arasında ağaç temsilleri, güçlü esinleyici bir güce sahiptir.

Hayvansal betimlerde de oldukça sık rastlanılan ve bitki dünyasıyla bağdaştırılan tasvirler, dinsel olgularda, hayvan ve bitki dünyasının sıklıkla yer ettiğini ortaya koymuştur. Mitlerde ve efsanelerde, kurban hayvanı olarak sunulan veya büyü törenlerinde kullanılan kutsal hayvanların yanı sıra hayvan ata veya hayvan ana ile ilgili çok sayıda örneklere değinilmektedir. Sözelimi Türk kültüründe, kahramanlık destanlarında, kurttan gelen Tu-kiu'ların ilk Türkler olması ve büyük bir imparatorluk kurmasından bahsedilmektedir. Türk mitolojisi içerisindeki varlığı, kurdun söz konusu önemine pek çok kez değinilmiştir (Roux, 2005: 16-17). Türklerin totemik dinsel efsanelerinde veya menkıbelerinde ise kurt (böri), gök tanrısının temsilcisi veya bir ruh olarak düşünülmüştür (Esin, 2004: 90).

3.Kozmoloji

Kozmoloji, bilimsel manada evren hakkındaki gözlem ve deney verileri olarak nitelendirilmekte ve kozmos ya da evrendeki mevcut fiziksel şeylerin bütünlüğünün temsili olarak kabul edilmektedir. Maddesel boyutun ötesinde uzay, zaman ve genel manada fiziksel olarak ilgili her şey tanımın kapsamında yer almaktadır (Herzfeld, 2012: 247). Evren ile ilgili bilgi ve düşünceler, önceki çağlarda bilimsel olmaktan ziyade teolojik ve zıt prensipler düşüncesine bağlı karakterler içermiştir. Kozmolojik evren tasvirleri, yansımalarını mitlerde bulabilmiştir ve evren anlayışı insan kavrayışında, mitolojik ifadelerin esin kaynağı olarak görülmüştür. Mitoloji, kozmos ve insanın varoluşsal arayışları ve tasvirleri, Ortaçağ ve öncesi devirlerde dini düşünce ile iç içe geçmiş ve devam etmiştir (Taş, 2011: 22-25).

Geleneksel kozmolojik düşünce yapısı, dini olarak karakterize edilmiş, Sümer, Mısır, Hint ve diğer eski kültürlerin içerisinde sahip oldukları değerler etrafında gelişmiştir (Taş, 2011: 22-25). Sözelimi Türklerde dini inançlar çerçevesinde gelişen ve kozmosu oluşturan en temel öğeler, gök, yer ve gök cisimlerinin maddi unsurlarına dönüşümü dışında, bir takım ruhlar da dini formlar içerisinde etkilerini sürdürmüşlerdir (Taş, 2011: 80). Türklerde kozmoloji anlayışı, Göktürk kitabelerinde gök ve yer olarak ifade edilmiştir. Bu tür görüşler, Gök Tanrı inancını destekleyen ve kitabelerden anlaşılan kozmik düzen yapısı, Türklerde Gök Tanrıya bağlı mevcut bağlantılar ile kurulabilmektedir. Türk kültür tarihi, geleneksel Gök dinini, sahip olduğu değerler çerçevesinde temel bir arketip olarak muhafaza edebilmiş, girilen farklı din ve kültür çevrelerine rağmen bu dinin etkisi sürdürülebilmektedir (Günay-Güngör, 2007: 55-61).

Kozmolojik varoluşun felsefe ile irtibatlandırılması da mümkün görülebilmektedir. Öyle ki, Farabi'ye göre felsefe, düşünce yani kavramların, biliminden başka bir şey değildi. Felsefenin gayesi de göğün ve yerin yaratıcı olan Tanrıyı bilmekten geçtiği dile getirilmiştir (Hammond, 2001: 10, Mülayim, 2015: 278-280). Dolayısıyla felsefenin ilk çıkışı da kutsalı kavrama ve onunla temasla başladığı hakkındaki görüşlerin sıkı ilişkisi içerisinde yatmaktadır (Guenon, 2005: 14-15, Segal, 2012: 54-66) Sözelimi efsanelerde geçen metaforik kişi tasvirleri, dünyaya ait bir varlık olmaktan öte, Platon'un idealar aleminde olduğu gibi ontolojik olarak idealara ait bir varlık şeklinde ortaya çıkmaktadır. Altay yaratılış efsanesindeki yaratma hadisesi, İsmail Taş'ın, H. Ziya Ülken'in Radlov tarafından derlenen değerlendirilmesi hususunda şu görüşler mevcuttur; "Efsanede Karahan (Gören) ve su görünen idi yani biri nefis (süje), diğeri mevzu (obje)'yi temsil ediyordu. Karahan şekilsiz ve gayri muayyen bir kuvvet, bir nevi kaos olan su'dan kişiyi yarattı. Ve böylece kendini yalnızlıktan kurtarmak istedi. Hayatın menşei olarak suyu kabul eden Thales'in kozmolojik düşünce yapısıyla da özdeş bir durum söz konusudur. Aynı şekilde İslam tasavvufunda devam eden ve eski Yunan kozmolojisinde de görünen zuhur akidesiyle karşılaşırız. Buna göre Allah insanı yok'tan var etmiş değildir. O zaten şekilsiz ve fevzai (kaotik, anarşik) tabiatın içinde Allah'la beraber mevcuttur. Fakat orada kuvve halinde olan şey Allah tarafından fiil haline çıkarılmış, müphem ve şekilsiz olan, vuzuh ve şekil kazanmıştır. Türk mitolojilerinde yok'tan var etmenin olmadığı belirtilmiş, yaratmanın sadece şekil ve biçim verme, üretme anlamında olduğu ortaya konmuştur. İnsanın Tanrı Kayra Kan tarafından sudan yaratıldığı tekrar edilmiştir" (Taş, 2011: 95-96).

Kozmolojik araştırmalar, bazı antropologlar tarafından kozmolojiye kültürel bir olgu olarak ya da kolektif temsiller veya sosyal gerekler olduğu şeklindeki yaklaşımları, kozmolojinin farklı kültürler arasında mevcut oluşumların ortaya çıkışı ile ilgili görüşleri açığa çıkarmaktadır (Herzfeld, 2012: 251). “Sözgelimi Durkheim’a göre; belirli kilit fikirler bizim entelektüel yaşamımıza egemen olur; bu fikirler Aristoteles’ten bu yana felsefecilerin anlayış kategorileri olarak adlandırdıkları şeydir. Zaman, uzay, sınıf, sayı, neden, madde, kişilik gibi benzeri kategorilerin dini düşüncenin bir ürünün olduğu ileri sürülmüştü ve söz konusu fikirlerin esas olarak toplumsal olduğuna dikkat çekilmişti. Durkheim ve onun ardılları, dinin ve düşüncenin kategorilerinin toplumsaldan çok doğa ya da psikoloji gibi ontolojilere indirgenebileceği düşüncesini de reddetmişlerdi. Ona göre sosyolojik metodun kurallarına uygun bir toplumsal olgunun belirleyici nedeni, bireysel bilinçlerin durumları arasında değil ondan önce gelen toplumsal olgular arasında aranmalıdır.

Steven Lukes’e göre, Durkheim’in “kavramlar kolektif temsillerdir...iddiası, yüz yıl sonra Wittgenstein tarafından keşfedilen basit ancak verimli bir düşünceye, kavramların kurallara göre toplumsal yaşam biçimleri içinde işlediği düşüncesine eşit olarak görülebilir”. Bu bakış açısı bir toplumsal ilişki sistemi olarak yalnızca bir toplum vizyonuna değil, aynı zamanda toplumu Mary Douglas’ın şeyler arasındaki mantıksal ilişkiler için bir prototip olarak adlandırılacağı şeyi göstermeye katkıda bulunmuştur. Bu bakış açısı mit ve ritüelin evrimci görüşünün altını oymuştur, çünkü her ikisini de toplumsal düzenin ürünleri olarak her parçayı modern insan grupları kadar mantıklı görmeyi mümkün kılmıştır” (Herzfeld, 2012: 251-252).

Öyle anlaşıyor ki kozmolojik unsurların maddi değerleri de temel bir arketip yani kolektif temsiller olarak düşünülmekte veya yorumlanabilmektedir. Kozmolojinin belirlenmesinde ve incelenmesinde öncelik verilen yöntemler;

- Mitler olarak kabul edilen yazılı veya sözlü metinler ya da hikâyeler
- Mitlerin kanunlaştırılması olarak görülen ritüeller
- Mitlerin, kültürlerin geleneksel yapılarına göre ortaya çıkan ve mimaride veya ikonografideki görsel temsillere dönüşmesi, kozmoloji alanı içerisinde yer almakta ve değerlendirilmektedir (Herzfeld, 2012: 256).

Kozmolojiye, çoğu zaman ikonografinin bir analizi ile ulaşabildiği hakkındaki yorumlar, imgelerin görsel biçim alma aşamasında plastik sanat alanlarında gösterilebileceğini ortaya koymaktadır. Sözgelimi sanatsal görseller içerisinde Avrupa sanatında mevcut tüm ikonlar, özgün bir resimsel imgenin toplumsal ve aynı zamanda yerel sunumu ile belirmişlerdir. İkonografi araştırmaları, farklı kültürlerin kozmolojileri ve bunların temsillerini nasıl kullandıklarını açığa çıkarmaktadır (Herzfeld, 2012: 269-270). Sözgelimi, mimari plan ve şemasında süslemelerde ve küçük el sanatlarında görülen çeşitli şekillerin ikonografik çözümlemeleri, Türk kültür ve geleneğinin geçmişten aldığı mitolojik bilgi ve metinler aracılığıyla ulaşılabilir. Türk-İslam dünyasının inanç sistemi doğrultusunda beliren tasvir, imajlar, her türlü motif ve şekiller özellikle Ortaçağ sanatında İslamlaşmış bir geleneğin içerisinde gelişimini sürdürerek devam ettirebilmiştir. Selçuklu dönemi ve bu çağda karşılaşılan zengin şekil ve motif repertuarı İslam öncesi dönemlerin mitik dünyasının ikonografik oluşumları olarak ortaya çıkmaktadır. Kültürel miras, Orta Asya çevresinden devralınan bu tür oluşumlar, İslami çerçevede de değerlendirilebileceği göz ardı edilmemiştir (Mülayim, 2006: 65, Auge-Colleyn, 2014: 44-47).

Sonuç

Mitolojinin varlığı, kültürün insanlar arasındaki bağlantıyı sağlayan, sanatsal ürünlerin ve yaratışların ortaya çıkmasında işlevsel bir rol üstlenmiştir. Görsel plastik malzemenin ve çeşitli şekillerin ikonografik çözümlemeleri ve bunların ne için ve nasıl kullanıldıkları aşamasında mitoloji,

başvurulan bir disiplin alanı olmuştur. Ortaçağ boyunca ağırlığı yadsınamayan eski inanç motifleri, karakteristik biçimlerde ve sanatsal başlıklarda sayısız ürünleriyle karşılık bulabilmiştir.

KAYNAKÇA

- Auge, Marc-Colleyn (2014). Jean-Paul, Antropoloji. Çev. İsmail Yerguz. Ankara: Dost Kitabevi.
- Berkli, Yunus ve Gültepe Gülten. (2016). “Sanat Metafor ve Dönüşüm”. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi. Sayı: 30. 44-51.
- Cassirer, Ernst (2011). Sembol Kavramının Doğası. Çev. Milay Köktürk. Ankara: Hece Yayınları.
- Çoruhlu, Yaşar (2010). Türk Mitolojisinin Ana Hatları. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2015). Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu. Çev. Mehmet Aydın. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Esin, Emel (2004). Türk Kozmolojisine Giriş. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Guenon, Rene (2005). Metafizik Temaşa ve Mistik Deneyim. Çev. Lütfi Fevzi Topaçoğlu. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Günay, Ünver ve Güngör Harun (2007). Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Hammond, Robert (2001). Farabi Felsefesi ve Ortaçağ Düşüncesine Etkisi. Çev. Gülnihal Küken-Uluğ Nutku. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Herzfeld, Michael (2012). Antropoloji Kültürde ve Toplumda Teorik Uygulama. Çev. Bülent Toksöz. İstanbul: Say Yayınları.
- James, Wendy (2013). Törenselleşen Hayvan Yeni Bir Antropoloji Portresi. Çev. Sevdâ Çalışkan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Leppert, Richard (2009). Sanatta Anlamın Görüntüsü İmgelerin Toplumsal İşlevi. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Leukel, Perry Schmidt (2016). “Mit”. İslamiyet-Hıristiyanlık Kavramları Sözlüğü Cilt 2. Ankara: Ankara Üniv. Yayınevi.
- Mustafa Haykır (2015). “Sanatta "Leda Ve Kuğu" Teması İle Kolektif Bilinçdışı İlişkisi Üzerine”. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Haziran 2015 Cilt 17 Sayı 1. 195-196.
- Mülayim, Selçuk (2006). Bilim Olarak Sanat Tarihi Aklın İzleri. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Mülayim, Selçuk (2015). Değişimin Tanıkları Türk Sanatında İkonografik Dönüşümler. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (2016). Türklerde Devlet Anlayışı 13. Yüzyıl Sonlarına Kadar. İstanbul: Ötüken.
- Roux, Jean-Paul (2005). Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar. Çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Segal, Robert A. (2012). Mit. Çev. Nursu Örgü. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Taş, İsmail (2011). Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji. Konya: Kömen Yayınları.
- Tepebaşı, Fatih (2013). Metafor Yazıları. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Wilkinson, Philip ve Philip Neil (2010). Görsel Rehberler Mitoloji. Çev. Meltem Uzun. İstanbul: İnkılap Kitabevi.